

„HÁT VÉGRE!” MIÉRT TÁMOGATTA A HÁBORÚT APPONYI ALBERT 1914-BEN?

Ifj. Bertényi Iván

PhD, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
ivan.bertenyi@gmail.com

Az 1867-es magyar kiegyezési törvény szerint a külpolitika Ausztria és Magyarország közös ügyei közé tartozott, mindazonáltal a külpolitikát „mindkét fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett” kellett intéznie a közös külügyminiszternek. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a mindenkori magyar miniszterelnök jóváhagyása volt szükséges ahhoz, hogy a Monarchia jelentős külpolitikai lépést tegyen. Márpedig a Ferenc Ferdinánd trónörökös és neje 1914. június 28-i sarajevói meggyilkolását követő válság során nyilvánvaló volt, hogy a Habsburg Birodalom Szerbia elleni föllépése akár háborút, sőt, akár több nagyhatalmat is érintő háborút, világháborút eredményezhet. Ezért a teendőkről júliusban folytatott bécsi megbeszélések során Tisza István gróf magyar kormányfő beleegyezését mindenképpen el kellett nyerni; anélkül, a magyar miniszterelnök ellenzése mellett a dualista birodalom nem léphetett.

Tisza eleinte ellenezte a háborút, illetve az azt maga után vonó kemény fellépést. Érveit több alkalommal is kifejtette, így tudjuk, hogy nem valamiféle pacifizmus, hanem a magyar nemzeti érdek védelme állt időleges

háborúellenessége mögött. Mint ismeretes, július közepére a magyar kormányfő is csatlakozott a háborút igenlőkhöz. Történészek nemzedékei igyekeztek megfejtetni ennek okát, vagy inkább okait, azt is felvetve, hogy esetleges lemondásával vajon megakadályozhatta volna-e a háborút. Ebből a szempontból válik fontossá a magyarországi ellenzék közjogilag amúgy nem mérvadó véleménye arról, mit is kellene tenni a sarajevói merényletet követően.

A kérdés akkor is megéri a vizsgáldást, ha tudjuk: a több pártból álló parlamenti ellenzék az alapvető információkkal sem nagyon rendelkezett, s jószerével csak a sajtóból és más, informális csatornák révén tudott tájékozódni, s kialakítani a maga álláspontját a külpolitika kérdéseiről. Ráadásul az akkori ellenzék a kormánytól és Tisza miniszterelnöktől olykor a gyűlöletig fokozódó elvi, politikai és sokszor személyes ellentét választotta el, ami ugyan számos okra volt visszavezethető, de a legfontosabb ezek közül Tisza 1912. június 4-i parlamenti csínye volt, amikor is a házszabályok tudatos megszegésével, erőszakkal törte le az obstruáló ellenzékot, s fogadtatta el a kormánypárti többséggel a

hadsereg reformjához szükséges törvényjavaslatot. Az ellenzék ezek után parlamenti botrányokkal provokálta ki a kitiltást és sokszor a kivezetetést, majd pedig bojkottálta a képviselőház üléseit. Bár ez a kellő országos visszhang hiányában előbb-utóbb elhalt, a kormány és az ellenzék közötti éles ellentétek a világháború kirobbanásáig jellemezték a magyar parlament vitáit.

Mint ismeretes, a dualizmus korának magyarországi politikai életében a kiegyezéshez való viszony jelentette az alapvető törésvonalat. A 67-es pártok a deáki kompromisszum megtartását, a 48-asok annak olyan módosítását óhajtották, mely Magyarországnak nagyobb önállóságot biztosítana, olyat vagy ahhoz hasonlót, mint amilyent az 1848-as áprilisi törvényekből lehetett kiolvasni, vagyis a perszonáluniót. Ez a program természetesen az adott hatalmi realitások között megvalósíthatatlan volt, hiszen a Habsburg Birodalom békés felbomlását, és közvetve az európai hatalmi egyensúly felborulását jelentette volna. Ezért a 48-asok akkor sem valósíthatták meg elképzeléseiket, amikor az 1905-ös választásokat az általuk vezetett koalíció megnyerte, s 1906-ban hatalomra kerültek, mert ennek az volt az ára, hogy titokban le kellett mondaniuk közjogi követeléseikről. Ez érthetően komoly kiábránduláshoz vezetett, ami közrejátszott abban, hogy a koalíciós kormányzat belső meghasonlása annak bukásához, s a régi kormánypárt, a Szabadelvű Párt romjain megszervezett 67-es Nemzeti Munkapárt 1910-es győzelméhez vezessen.

Az 1913 óta Tisza István miniszterelnökségével hatalmon lévő Munkapárt ellenzéke több pártból állt. Mivel a parlamenten kívüli szociáldemokraták és polgári radikálisok sok tekintetben a teljes magyar politikai elittel szemben fogalmazták meg mondani-

valójukat, s valós politikai súlyuk (részben éppen a nem demokratikus politikai rendszerből fakadóan) erősen korlátozott volt, jelen rövid írásunkban csak a parlamenti ellenzék-re térünk ki, annak hangsúlyozásával, hogy 1914 júliusában a leghatározottabb háborúellenességet éppen a radikális baloldali „rendszer-ellenzék” képviselőinek megnyilatkozásaiban tapasztalhatjuk. Az ellenzék vezető erejét a Függetlenségi Párt adta, mely két, egymással 1909-ben szakító szárny összeoldásából jött létre 1913-ban. A párt nagyobbik része társadalmi kérdésekben konzervatív, gazdaságpolitikában inkább agrárius volt, s vezetőjének Kossuth Ferencet (Kossuth Lajos fiát) és Apponyi Albert grófot, a veterán politikust tartotta. A parlamenti súlyra nézve kisebbik árnyalatot Justh Gyula vezette, s mind az általános választójog következetes meghirdetésében, mind a kormányzat és a 67-es rendszer megalkuvás nélküli támadásában radikálisnak számított. A párt legfőbb vezetői közé tartozott még a dúsgazdag, de meglehetősen felelőtlenül gazdálkodó fiatal arisztokrata, Károlyi Mihály gróf is, aki a konzervatív agrárius kezdetektől eddigre már a radikális demokrácia programjának hirdetéséig jutott el. A parlamenti ellenzék két 67-es pártja között is komoly különbségeket találunk. A Katolikus Néppárt konzervatív, sok tekintetben antiliberalis, ugyanakkor bizonyos szociális reformokra nyitott párt volt, míg a sokkal inkább liberális jellegű Alkotmánypárt súlyát elsősorban vezére, ifj. Andrássy Gyula gróf felkészültsége, kiváló kapcsolatai és ezekből is fakadó nagy tekintélye adta. A parlamenti ellenzék érdekes színfoltjai közé számíthatjuk a fővárosi zsidó kispolgárság szavazataira támaszkodó Polgári Demokrata Pártot és tehetséges vezérért, Vázsonyi Vilmost; a birtokos parasztság nemzeti agrár-

demokrata programját hirdető parasztképviselőt, a nagyatádi Szabó Istvánt, továbbá a keresztényszocialista Giesswein Sándort. Az etnikailag sokszínű ország parlamentjének természetesen nem csupán magyar nemzeti-ségű tagjai voltak, s bár többségük a fentebb említett nagyobb pártok képviselőiként politizált, a hivatalos magyar állameszmével szemben állva léteztek különböző nemzetiségi pártok is, s ezek tagjaiként alig tucatnyi román, szerb és szlovák nemzetiségi párti képviselő is helyet foglalt a magyar parlamentben.

1914. július 28-án délelőtt Tisza István a képviselőházban is bejelentette, amiről már a sajtó révén amúgy is mindenki tudott: a Monarchia, miután Szerbia nem teljesítette a július 23-án átadott jegyzékben foglalt követeléseket, hadat üzent kis déli szomszédjának. A miniszterelnök kiemelte, hogy a háborút ránk kényszerítették, s azt „talán a túlságba vitt béketűrés összes kísérleteinek kimerítése után” vettük magunkra, de addig folytatjuk, „amíg meg nem szereztük a magyar nemzetnek és a monarchiának a jövő nyugalom, biztonság és béke állandó biztosítékait.” A mindösszesen húsz percig tartó ülés egyetlen másik szónoka Apponyi Albert gróf volt, aki az összes ellenzéki párt nevében tette meg rövid nyilatkozatát. Csatlakozott Tisza nézetéhez, és a ház osztatlan helyeslésétől kísérvé elismerte, hogy „az a leszámolás, amely megindult, kikerülhetetlen volt, és hogy azzal nem a támadásnak terére lépünk, hanem egy elemi, védelmi kötelezettséget teljesítünk. Ennek a leszámolásnak megkezdésére mi is csak egy szóval felelhetünk, azzal a szóval, amely az egész közönségnek ajkain van és ez a szó az: Hát végre!” Hangsúlyozta, hogy a nemzet jövője szempontjából végtelenül fontos pillanatban szünetelnek a pártok kö-

zötti ellentétek, és megígérte, hogy az ellenzék is mindent meg fog tenni a maga részéről, hogy „vége vessék annak a sorvasztó be-tegségnek, amely minket arra kényszerített, hogy jóformán minden második évben egy mozgósítást rendeljünk el és amelyet, ha tovább tűrünk, oda jutottunk volna, hogy Európa minket nevezett volna beteg ember-nek.” A veszély pillanatában szolidárisnak mondta a magyar nemzetet Ausztriával, s bár kifejezte reményét, hogy a leszámolás szűk térre korlátozódik, nem rettent meg a nagy háborútól sem, bízva az addig oly sokat kritizált osztrák–magyar haderő mellett a német szövetséges hűségében is. Nagy tetszéssel fogadott beszédét azzal zárta, hogy a háborúnak „vége Isten segítségével nem lehet más, mint a monarchia tekintélyének megerősödése, Magyarország alkotmányának és törvényes önállóságának és egységének megszilárdítása.”

A kormány és az ellenzék tehát a háborús kihívásra félretette ellentéteit, s igyekeztek az akkor még csak pár hónaposra becsült harc minden szükséges feltételét együttes erővel megteremteni. A nagyvárosok lakóinak olykor hisztériába hajló háborús lelkesedése ragadt volna át a politikusokra? Vagy megértették, hogy a háború zárójelbe teszi az addigi vitákat, s sokkal komolyabb erőpróba elé állít mindenkit? Az bizonyos, hogy a többi európai államban is hasonlóképpen történt: a háborút megelőző hónapok és évek vitái egy csapásra véget értek, s még a szocialista pártok is felfüggesztették küzdelmüket, sőt, parlamenti képviselőik többsége a háborúhoz szükséges intézkedéseket is megszavazta. Ennek hangzatos nyugtázásául szolgáltak II. Vilmos német császár elhíresült szavai: „Már nem látok pártokat, csak németeket.”

1914 augusztusában az akkor a világ középpontjának számító Európa öt legfonto-

sabb hatalma háborúban állt egymással, s mindazoknak, akik az államok közötti konfliktusok békés rendezéséért munkálkodtak, csalódnuk kellett. Nem teljesültek az internacionalista szocialisták azon reményei, hogy az „osztályhovatartozás” felül fogja írni a nemzeti eszmét: a francia és a német munkások egymást és nem „kizsákmányolóikat” kezdték löni. De a polgári jellegű nemzetközi békemozgalom is hatalmas kudarcot vallott, szerveződések egy pillanatra sem tudták megállítani a háborúba rohanó államokat.

A helyzet Apponyi szempontjából különösen érdekesnek mondható, hiszen a háborút igenlő veterán politikus ekkor már közel húszéves múlttal rendelkezett a nemzetközi békemozgalom egyik legfontosabb szervezeteiben, az interparlamentáris unióban, mely egyik legfőbb céljának éppen azt tartotta, hogy az egyes államok közötti ellentéteket békésen oldják meg. Az 1896-os, minden addiginál látogatottabb budapesti konferencia legnagyobb hatású szónokaként Apponyi maga is kimondta: „Meg akarjuk alkotni az összes államok testvériségének monumentális épületét. [...] a mi célunk a béke és a nemzetközi bíraskodás eszméjének a terjesztése és azon cél felé való törekvés, hogy a háborúkat a választott bíróságok felállításával eltöröljük.” Ő javasolta, hogy bár Oroszország nem rendelkezik parlamenttel, egy aprócska alapszabály-módosítással mégis hívják meg képviselőit az IPU tanácskozásaira. Bár a cár nemet mondott, ez a felhívás is minden bizonnyal közrejátszott abban, hogy 1899-ben kezdeményezte a hágai békekongresszust, amivel – akkor úgy tűnt – egy békésebb világ körvonalai sejlettek fel, hiszen létrejött a nemzetközi döntőbíró, és lefektették a hadviselés alapelveit. Apponyi már „mint a béke ügyének nemzetközileg elismert tekintélye vett

vezető részt” az 1903-as bécsi, az 1904-es St. Louis-i, az 1905-ös brüsszeli, az 1906-os londoni, az 1908-as berlini és az 1910-es brüsszeli konferenciákon.

Apponyinak a nemzetközi békemozgalomban kifejtett munkássága öregbítette külföldi hírnevét is, s ez hozzájárult például 1911-es amerikai útjának sikeréhez. Nem csupán Taft elnök fogadta a magyar küldöttség némely tagja szemében amúgy kicsinynek tűnő Fehér Házban, hanem az a ritka megtiszteltetés is érte, hogy – Kossuth Lajoshoz hasonlóan – beszédet mondhatott a Szenátusban, illetve a Képviselőházban is. Mindezek a kapcsolatok az amúgy széles látókörrel és az európai kultúra iránti lelkesedéssel rendelkező művelt arisztokratát, a magyarországi Wagner-rajongók egyik első vezéralakját azon kevés magyar politikus közé emelték, akinek a neve egy brit, francia, amerikai vagy német újságolvasó polgár számára is ismerősen csengett.

A nemzetközi kapcsolatokból és ismeretekből származó előnyöket Apponyi, mint ismeretes, a világháború után tudta igazán hazája javára kamatoztatni. 1920 januárjában nagy feltűnést keltő beszédben fejtette ki Párizsban, miért elfogadhatatlanok számunkra a győztesek békekövetelései, majd Magyarország állandó genfi képviselője lett a Népszövetségnél, s mint magyar fődelegátus igyekezett enyhíteni a trianoni elszigeteltségen, s tenni a kisebbségbe szorult magyarság jogaiért. Apponyi 1914 előtt azonban nem, vagy nem különösebben szerencsésen igyekezett felhasználni nemzetközi ismertségét és alapos nyelvtudását. Mind a külföldnek szánt nyilatkozataiban, írásaiban, mind külföldi útjai során mondott hatásos szónokdataiban elsősorban a magyar nemzet közjogi küzdelmeinek megalapozottságáról igyekezett meggyőzni közönségét, vagyis bizonyos értelem-

ben a külföldi szószékekről is magyar ellenzéki politikát üzött. Miközben természetesen ennek is megvolt a maga haszna, így például Magyarország helyzetét valamelyest megismertette a távolabbi külfölddel, Apponyi személyes fellépésével nem volt képes ellensúlyozni a Monarchiáról kialakult képet, s ugyanúgy nem volt képes egy ettől független magyarbarát közhangulatot megteremteni, mint ahogy a világháborút közvetlenül megelőző időszakban a nála jóval kevesebb tehetséggel megáldott Károlyi Mihály sem párizsi vagy amerikai utazásai során.

Azt az ellentmondást, hogy a nemzetközi békemozgalom legismertebb magyar alakja igenli a háborút, akkor csak kevesek, így a polgári radikális Jászi Oszkár bírálta: „óh! a nagy nemzetközi békeapostol! be kár, hogy most nem franciául szavalt, hanem a mi szegény inkognitó-nyelvünkön!” A politizáló elit nagy többsége, mivel egyetértett a háborúval, nem érzett konfliktust a két szerep között, s ebben alighanem az is segítette őket, hogy más pacifisták sem voltak annyira megingathatatlanok. Az orosz–japán háború során végzett közvetítésért Nobel-békedíjjal kitüntette Theodore Roosevelt amerikai elnök utóbb, 1911-ben például elmondta Apponyinak, hogy bár „ő őszinte híve a békemozgalomnak; de meggondoltan, nem pedig úgy, mint akik minden tekintet nélkül szoktak agitálni ez irányban. Például hozta fel, hogy elnöksége idején küldöttség jött hozzá, mely kérte, hogy szállítsa fel az egyes államokat a lefegyverzésre. Két-három hét múlva lemészároltak Kínában egy amerikai hittérítőt. Megjelent nála az előző küldöttség, s most már harcias szavakkal hadi hajók kiküldését követelte.”

A párbajt vívó párbajjellenes ligatagok Bánffy Miklós Erdély-trilógiájában leírt esetéhez hasonló anekdota is rámutat arra, hogy

a valóban eltökélt és radikális következetességgel vállalt pacifizmus a 20. század elején csak kevesek sajátja volt. (Talán legismertebb képviselőjük, a szintén Nobel-békedíjas Bertha von Suttner ráadásul éppen pár nappal a szarajevói merénylet előtt meghalt.) Így az ellenzéki pártoknak az a döntése, hogy a békeügyének nemzetközileg ismert magyar képviselőjét kérték föl az ellenzék véleményének tolmácsolására, ezért nem tűnhetett ellentmondásosnak. Ugyan Andrássy, már csak apja miatt is, nagyobb külpolitikai tekintélynek számított, az is inkább Apponyi mellett szólhatott, hogy ő a legnagyobb ellenzéki párt egyik vezetője volt, s a pártelnök Károlyi Mihály külföldi útjából kifolyólag joggal beszélhetett pártja nevében. Külföldi ismertségének és nagy belpolitikai múltjának köszönhetően tehát ő tudta leginkább reprezentálni az ellenzék egészét. Így bár csak nem sokkal előbb tért vissza belgiumi tengerparti családi nyaralásából, Apponyi volt az, aki elmondta a híressé vált szavakat a parlamentben: „*Hát végre!*”

A fő kérdés azonban az, hogy 1914 júliusában az ellenzék miért támogatta azt a háborút, amelyet Tisza miniszterelnök hosszú napokon át igyekezett feltartóztatni. Miért volt a háború híve a Függetlenségi Párt nagy többsége, holott ők elméletben a Habsburg Birodalom békés kettéválasztásáért, a független Magyarországért küzdöttek? Miért érezték Ferenc Ferdinánd meggyilkolását olyan sérelemnek a 48-as politikusok, amelyet csak háborúval lehet megtorolni, ha közismert volt, hogy a trónörökös nemhogy nem lett volna hajlandó elfogadni a függetlenségek perszonáluniós törekvéseit, de szerinte már a dualizmus is túl nagy önállóságot biztosított Magyarországnak, s ennek csökkentését, a magyar befolyás visszaszorítását és a birodalmi centrum megerősítését tartotta legfőbb

politikai céljának? Hogyan volt lehetséges, hogy a Habsburg Birodalom presztízsén esett sérelmet a 67-es miniszterelnöknél is nagyobb problémának tartotta a birodalom érzelmi elfogadásáig csak nagy ritkán eljutni képes 48-as ellenzék?

Kérdéseinkre részben a merénylet és a hadüzenet között eltelt hónap, részben a magyar ellenzék általános külpolitikai orientációja adja meg a válaszokat. Akármilyen komoly nézeteltérések választották is el egymástól a magyar politikai pártokat, abban gyakorlatilag teljes egyetértés volt közöttük, hogy Magyarország területi egységének, valamint az ún. magyar szupremáciának fenn kell maradnia. Az igazi különbség a nemzeti konszenzus biztosításához legalkalmasabbnak számító eszközök tekintetében állt fenn. A 67-es politikai irány az Ausztriával kötött kiegyezés megtartását, és a Monarchia európai helyzetét stabilizáló hármasszövetség folytatását kívánta. A 48-asok ugyan lazítani kívánták a kapcsolatokat a szerintük a magyar nemzeti állam építését sok szempontból akadályozó Ausztriával, de a békés elválást többségük csak hosszabb távon képzelte el, s addig beérték volna olyan garanciákkal, amelyek a magyar állami függetlenséget jobban kidomborították volna. (Jellegzetesen ilyen politikus volt maga Apponyi is, aki hosszú politikai pályája első évtizedeit még a 67-es táborban töltötte, s csak 1905-ben csatlakozott a Függetlenségi Párthoz.) De a függetlenségi ellenzék mérsékelt szárnya is úgy gondolta, hogy a majdani független Magyarországot leginkább az oroszok részéről érheti majd fenyegetés, s a cárizmussal szemben Németország jelentheti azt a biztos támaszt, amelyre a magyar nemzetnek szüksége van. Így azután a századfordulóra kialakult az a helyzet, hogy – egy német lap véleménye szerint – „nincs

ma Magyarországon egyetlen súllyal bíró párt vagy politikus sem, aki ne lenne áthatva a Németországgal kötött szövetség áldásaival.” Ez a helyzet 1914-re azonban érzékelhetően megváltozott. Egyes radikálisabb 48-asok, és legfőképpen Károlyi Mihály nyíltan szembe fordult a németbarátsággal, mert úgy gondolta, hogy nem kívánatos a németek túlzottan nagy befolyása, hiszen még a komolyabb magyarországi reformokat is megakadályozza. A másik fontos külpolitikai változás a balkáni háborúból 1914-re megérlelődő féltelmes tapasztalat volt, mely szerint Románia közvetlen fenyegetést jelent Erdélyre, s a Hohenzollern-dinasztiából származó román királlyal jó kapcsolatokat ápoló német birodalom nem lesz feltétlenül a magyar érdekek védelmezője egy esetleges konfliktusban. Ez a felismerés persze csak keveseknél eredményezett olyan radikális külpolitikai akciókat, mint Károlynál, aki még Szentpétervárra is elutazott volna, hogy Bécsset megkerülve békét teremtsen oroszok és magyarok között. A többség továbbra is kitarított a németekkel kötött szövetség mellett, s a teljesen hasonlóan látott nemzeti érdekek védelmében legfeljebb árnyalatnyi különbségek mutatkoztak Tisza, Wekerle, Andrássy, Apponyi vagy Bethlen István között. Az a tény tehát, hogy a Monarchia nagyhatalmiságát sértő Szerbiával szemben erőteljesen kell fellépni, a mérsékelt magyar ellenzék számára is evidencia lehetett. Sőt, mivel az ellenzék – részben pozíciójából adódóan – sokkal szabadabban képviselhette a nemzeti érdekeket, s nem kellett annyira tekintettel lennie Ausztria szempontjaira, mint a kormányzó munkapárti vezetőknek, ez olykor türelmetlenségben és a kompromisszumok eredményezte idővesztés fölötti felháborodásban is tetet öltött. Ha a Monarchia nem volt elég határozott az

oroszokkal vagy a magyar nemzeti érdek más ellenlábásával szemben, egy 48-as politikus számára máris kész volt az ítélet: íme, ezért nem jó a dualizmus, hiszen a közös külügyminisztérium nem képviseli a magyar érdekeket. Ha ellenben a veszély elmúlt, a támadások is alábbhagytak.

Tekintettel arra, hogy a Függetlenségi Párt elnöke, a radikálisabb Károlyi 1914. június közepétől külföldön (Franciaországban és Amerikában) volt, az ellenzék 1914. júliusi állásfoglalásában a döntő szerepet a 67-es Andrássy és a Károlynál mérsékeltbb 48-as Apponyi játszotta. Ha az Apponyi irányzatát támogató napilap, a *Budapest* 1914. júniusi és júliusi számait végiglapozzuk, arra figyelhetünk föl, hogy eleinte igen hevesen, olykor egyenesen útszéli hangon támadták a bécsi külügyminisztériumot és annak politikáját. A június 24-i vezércikk például a Monarchia diplomatáit raccsoló, az elmebetegség határát súrolóan gyenge képességű arisztokratáknak állította be, akik az utóbbi időben már kiszorították a humoros színművekből a balkáni diplomatákat, így ma már rajtuk nevet egész Európa. A trónörökös boszniai útja kapcsán kiküldött tudósító a boszniai állapotokról küldött haza lesújtó jelentést, merthogy az elvileg Ausztria és Magyarország által közösen annektált tartományban semmiféle magyar befolyás nincsen. Az albániai válság kapcsán pedig a lap rendre megismételhette a Ballhausplatzra címzett vádjait: a Monarchia külügyi vezetése nem képes erélyesen képviselni érdekeit, s így holmi albán törzsfőnökök befolyása érvényesül, s a Monarchia által támogatott fejedelem kénytelen lesz trónjáról lemondani. A még a sarajevói merénylet előtti cikkek jól kirajzolják a lap külpolitikai irányzatát: a magyar nemzeti érdekekkel szemben közömbös vagy ellenséges osztrák arisztokrata kül-

politikuskok tehetetlen és tehetségtelen trodlik, akik felelőssé tehetőek a Monarchia tekintélyének és balkáni befolyásának csökkenéséért. A belpolitikában pedig a Tisza-rendszer heves bírálatáról olvashattak cikkeket a lapban, ugyanis a kormányzat a megyei adminisztráció megreformálására, az addigi önkormányzatiság helyett az állami kinevezésű tisztviselői rendszer behozatalára készült. Márpedig ez az ellenzék olvasatában hazaárulás volt, hiszen a magyar nemzet szabadságának és az esetleges önkény elleni küzdelem utolsó bástyáinak lerombolását jelentette.

A merényletet követően Apponyi emelkedett hangon búcsúztatta a trónörökösöt a képviselőházban, s a tragikus események ismertetését követően a *Budapest*, miközben a Belgrádba vezető szálakra hívta fel a figyelmet, a Boszniát igazgató osztrák adminisztrációt tette felelőssé mind a sikeres merényletért, mind pedig azért, mert a hatóságok nem akadályozták meg a gyilkosságok utáni zavarosságokat. A lap számára a merénylet tehát csak egy újabb, rettenetes bizonyítéka volt annak, hogy a Monarchia rosszul működik, s nem-hogy a magyar nemzeti érdekeket nem szolgálja, de államként is rosszul funkcionál, hiszen legfőbb elve a nemzetiségek egymás ellen uszítása, ami tragédiába torkollott.

Az első napokban tehát a *Budapest* a régi osztrákellenes 48-as retorikát alkalmazta, melynek végeredményben az volt a célja, hogy az olvasók számára újabb és újabb bizonyítékokat szolgáltatson arra, hogy nekünk magyaroknak nem érdemes ebben a nem magyar érdekeket képviselő és egyébként is rosszul működő Habsburg Birodalomban megmaradnunk. A július 2-i lapszámban azonban látványos hangsúlyeltolódás következett be. Ahogy a merényletök vallomásaiból és a hatóságok nyomozásából egyre több adat bizo-

nyította a Principéket Belgráddal összekötő kapcsolatot, úgy vált a sajtóban is egyre határozottabbá a szerbellenes hang. „Nem vagyunk vérengző fenevadak és – Isten látja lelkünket – nem adunk oda egy csepp kiömlött magyar vért egész Rácorszáért, de vannak a türelemnek is határai!” Szerbia pióca-ként „szívja vérünket immáron hat esztendeje. [...] Elég volt már! Legyen vége a komédiának!” – írta a vezércikk, amit még határozottabb hangon erősített fel a másik, *Megtorlást!* címet viselő írás, amelyben követelték, hogy menjen „büntető expedíció Szerbiába. Át kell vágni azokat a polypkarokat, melyek a monarchiát fojtogatják, szét kell rombolni azt a szláv gyűrűt, mely bennünket körülvesz, és a maga tisztátalan céljai érdekében balkáni eszközöktől sem riad vissza” – utaltak a szerb királyi párt 1903-ban lemeszároló tisztek belgrádi befolyására. A cikk már nem a kívüllők szenvtelen gunyorosságával szidta a tehetetlenkedő közös diplomáciát, hanem a hibák okozta károkat védtelenül elszenvedők felháborodásával jelentette ki: „elég volt már ebből a gyávaságból. ... Mert a további türelem már: gyöngeség, a további erélytelenség már: gyávaság s a további békeszeretet már: árulás a monarchia legvitalisabb érdekei ellen. Az utolsó két esztendő a monarchia leggyászosabb korszakai közé tartozik, mert nem a balsors és balszerencse fordult ellenünk, hanem saját tehetetlenségünk. Két millió katonánk és milliárdos hadügyi költségvetésünk dacára agyaglábu óriások vagyunk s nemcsak Szerbia, hanem egész Európa véleménye az, hogy a monarchia belül keresztül-kasul férges s hogy Törökország helyébe, mely már meghalt, most mi feküdtünk bele a betegségba. Csak ez a hit és csak ez a meggyőződés bátoríthatta föl Szerbiát arra, hogy összeesküvést szőjön Ferenc Ferdinánd ellen”, ezért azután ki kell

irtani belőlük ezt a meggyőződést, ha „másképpen nem lehet, úgy fegyveres kézzel is! Ha volt valaha oka és joga a monarkiának erre, úgy most van: Ez az utolsó alkalom arra, hogy balkáni pozíciókat, melyet mi magunk játszottunk el gyengeségünkkel, határozatlan-ságunkkal és céltudatlan politikánkkal, egy új, erős és határozott politikával visszaszerezhessük.”

Fontos megjegyezni, hogy amikor ezt a lapszámot írták, Apponyi éppen Eberhardon tartózkodott, s csak 5-én tért vissza birtokáról a fővárosba, így azután vélhetően a következő napokban hasonló hangvételben megfogalmazott cikkek sem az ő közvetlen tudomásával születtek, s követeltek leszámolást és tetemre hívást, arra hivatkozva, hogy a „vizsgálat már napnál fényesebben kiderítette, hogy Belgrádból indultak ki az összeesküvés szálai, ott voltak az értelmi szerzők, ott kell tehát a kígyó fejére tiporni.”

Az ellenzék haragja azonban újult erővel zúdult Tiszára, aki – összhangban a háborút elodázní kívánó felfogásával – a merénylet ellenére sem kívánta szüneteltetni a parlament normális működését. A miniszterelnöknél sokkal harciasabb ellenzék ezt nem csupán belpolitikai okokból támadta, félve a megyei bázisukat felszámoló közigazgatási reformtól, hanem külpolitikai szempontokból is. Ahogy Andrassy gúnyosan megjegyezte, Tisza a heves parlamenti vitát kiprovokálva szépen meg fogja mutatni a külföldnek, milyen erős, eltökélt és egységes a nemzet a baj idején.

1914. július 8-án a képviselőházban három ellenzéki vezető is interpellálta a miniszterelnököt a merénylettel kapcsolatban. Míg Apponyi inkább a Ferenc Ferdinánd temetése körüli visszasságokra kérdezett rá, Andrassy és a néppárti Rakovszky István kifejezetten követelte a Monarchia határozott fellépését

Szerbiával szemben. Andrásy megkérdezte, hogy ha igaz az, hogy „a merénylet szálai Belgrádba vezettek”, akkor a kormány hogyan „fogja biztosítani azt, hogy a bűnösök büntetésüket megkapják? Miképp fogja biztosítani azt, hogy tőzsomszedságunkban ne lehessen bármikor büntetlenül fejedelmünk vagy hozzá közelállók vagy más vezérférfaik élete ellen összeesküvést szőni, anélkül, hogy ebben zavartassanak?” A teljes és megnyugtató választ azért is sürgette, nehogy előforduljon még egyszer az az eset, amikor is a Monarchia egyik tisztviselőjét ért szerb atrocitást követően „hónapokon keresztül izgalomban volt a nemzet, háborúra készült, ezt gazdaságilag megérezte és azután hónapok múlva súlt ki, hogy tulajdonkép semmi sem történt, aminek nagyon örülni kell, de ha ezt annak idején tisztázzuk, akkor elkerülünk sok keserűséget, gazdasági bajt és pangást.” Arra is rámutatott, hogy az addigi délszláv politikával nem sikerült megakadályozni, hogy Szerbia és Montenegró fokozatos erősödésével növekedjék a Monarchia ellen táplált gyűlöletük, s azt sem lehetett meggátolni, hogy ez a gyűlölet ne csapjon át a határokon, s a Monarchia délszláv alattvalói közül is mind kevesebben maradnak lojális és hűséges polgárok.

Tisza válaszában visszautasította, hogy ennyire sötét lenne a helyzet, s időt kért arra is, hogy Rakovszky interpellációjára részleteiben is válaszoljon. A néppárti képviselő azt sürgette, hogy a magyar kormányfő a kiegyezésben biztosított jogával élve hasson oda, hogy határozott hangú jegyzékben követelje a Monarchia Belgrádtól, hogy megfelelvén a jószomszédi viszony legegyszerűbb normáinak, „tegyék meg a szükséges és legmesszebbmenőbb és legszigorúbb intézkedéseket, hogy [...] a szomszéd állam biztonságát, tekintélyét és békéjét veszélyeztető tevékenység ne foly-

tattathassék”, és „hogy azok a szerb alattvalók, akik a belgrádi összeesküvés szervezésében bármily mérvben és irányban részt vettek, a legszigorúbb büntetésben részesüljenek.”

A *Budapest* azt hangsúlyozta, hogy a háttalannak bizonyuló hagyományos diplomáciai frázisok helyett kényszeríteni kellene Szerbiát, hogy fogadja el: a Monarchia is folytathat nyomozást a bűnösök felkutatása érdekében. A július 11-i lapszám egyik írása már a támadó háborút hozta egészen látható közelségbe, amikor is a cikkíró, felidézve a Szerbia elleni korábbi, háborúba nem torkoló mozgósításokat, jelezte: most is kész bevonulni, és Belgrád alá vonulni, s a Duna túlsó partjáról szemlélni a szerb fővárost, de a kérdés az, hogy „mikor fogok már az utcáin járkálni! Mikor fogok a szemé közé nézni a fenyegetőzőnek? Mikor kerülök már át a túlsó partra, amely nem a mienk, hanem az övé, a mérges, a hengegő, a kótyagos eszű megbolondult vadrácé.”

Az ellenzék a képviselőház július 15-i ülésén ismét interpellációkkal bombázhatta a miniszterelnököt. A néppárti Szmrecsányi György hosszas történeti fejtegetései után emlékeztetett arra, hogy hiába ígerte meg már 1909-ben is a szerb kormány a jószomszédi viszony megtartását, „a nagyszerb agitáció nemhogy alább hagyott volna, mint ahogy azt Szerbia ígerte, hanem ellenkezőleg, folyton növekedőben van. [...] Az állandó fegyverkezés háborús veszedelmet tart fenn nálunk már évek óta, Szerbia magatartása nekünk milliárdokba kerül. A tőzsde már számtalanszor eszkomptálta a háborús izgalmat, közgazdasági életünk pang, biztos existenciák mennek tönkre. És mindez miért? Azért, mert külügyi képviselőnk, amely politikánkat ebben irányítja, konzekvensen a legnagyobb erélytelenséget mutatja”. Szmre-

csányi idézte egy török személyiség figyelmeztetését, mely szerint „Velünk végzett a szerb izgatás és ha önök nem fognak okulni a mi példánkon, önöket is hasonló sors éri.” Az ellenzéki képviselő kijelentette: nem akarja, hogy „magyar fiuk vére folyjon olyan területeken, amelyeknek esetleges birása is csak újabb bajt, komplikációt és veszedelmet hozna mireánk. [...] Mi igenis békét akarunk! De az nem béke, ha állandó feszültségben tartanak. Egyenes, határozott, férfias fellépést akarunk külügyi kormányunktól! Legyen vége már annak a gyáva és meghunyászkodó politikának, amely a monarchiának tekintélyét az egész művelt világ előtt lealacsonyította, leszállította.” Az ellenzék tetszésnyilvánításaitól kísérve követelte, hogy „szűnjön meg a határozatlanság”, mert „a trónörökös-pár két már elmulasztott büntető expedíciónak az egyedüli véres áldozata. Legyen ez a tragédia egy mementó: eddig és netovább!” A bécsi bizalmas egyeztetések hatására korábbi álláspontját feladó miniszterelnök válasza a nyilvánosság számára még nem jelezte egyértelműen, de már magában foglalta a kemény fellépés ígéretét is: „a háború nagyon szomorú ultima ratio, amelyhez nem szabad nyúlni addig, míg minden más megoldási lehetőség be nem zárul, de amelyre természetesen képesnek is kell lenni, amelyet akarni is kell tudni minden nemzetnek és minden államnak, amelyik nemzet és állam akar maradni” – jelentette ki Tisza.

Ugyanezen az ülésen Apponyi is interpellált. Hosszas beszédének érdekessége volt az a történeti visszatekintés, mellyel azt kívánta alátámasztani, hogy a Monarchiának igenis joga van megkövetelni Szerbiától az osztrák–magyar nyomozás engedélyezését szerb területen. Erre a hivatkozási alap az Obrenović Mihály szerb fejedelem ellen 1868-ban elkö-

vetett merénylet akkori kezelése volt, hiszen a Monarchia hatóságai mindent megtettek, hogy a magyarországi illetőségű merénylőkkel szemben a szerb hatóságok eljárhassanak. Másfelől azt is magától értetődőnek tartotta, hogy egy „idegen állam ne legyen fészke a szomszéd állam biztonsága és nyugalma ellen irányuló folytonos izgatásnak és összeesküvésnek, hogy ennek vessen véget, mert ha ő nem vet véget, akkor abba a helyzetbe fogunk jönni, hogy nekünk fog kelleni ennek véget vetni.” A harcias kijelentést azonban azonnal enyhítette, és hangsúlyozta, hogy „A világon senkitől sem áll távolabb, mint tőlem háborús bonyodalmak előidézésére izgatni”, s ő bízik a konfliktus békés megoldásában, de ehhez is az kell, hogy a Monarchia hagyjon fel határozatlan, habozó és félnék politikájával.

Ennél is keményebb hangon, szinte már nyíltan a háborús uszítás hangján beszélt a fiatal függetlenségi képviselő, Polónyi Dezső, aki szerint „meg kell barátkoznunk a gondolattal, hogy kénytelenek leszünk fegyveres beavatkozással segíteni érdekeink védelmét. Kénytelenek leszünk, mert a világtörténelmi eseményeknek kérlelhetetlen rendje van, amelyet megváltoztatni nem tudunk. Ideig-óráig elodázzuk, de annál rosszabb, mert előbb-utóbb mégis kényszereszközökkel kell eljárnunk.”

Tisza ismételten kitérő válaszaí olyannyira nem nyerték el az ellenzék tetszését, hogy elhatározták: felülvizsgálva korábbi ellenzésüket, kihasználják a kormány által felszólított parlamenti üléseket, és minden lehetséges alkalommal interpellációkkal kényszerítik ki a kormánytól nem csupán a nyílt és alapos tájékoztatást, de „egy új és megfelelő tendencia követését” is. A *Budapest* cikke szerint a „belgrádi kérdést erélyesen és véglegesen tisztázni kell, annál inkább, mert a tétovázás, a

gyöngeségünk láttatása könnyen a hadsereg demoralizálására vezethet. Nem kell háború, de okvetlenül szükséges, hogy fellépésünkben, követeléseinkben, a garanciális megállapodásokban és a megtorlásokban a hadsereg ereje jusson kifejezésre. Ennyivel tartozunk a hadseregnek, de önmagunknak is, akik milliárdokkal fizetjük meg azt a tekintélyt, amelyet a monarkíának a hadsereg kölcsönöz.” A parlamenti folyosói beszélgetéseken körvonalazódott ellenzéki akcióterv mögött minden bizonnyal Andrásyt sejtethetjük, s az ő befolyásának tudható be az is, hogy a 48-asok hirtelen ennyire elkezdtek szívükön viselni a közös hadsereg érdekeit.

A következő interpellációs napra azonban már megváltozott a helyzet. Bár 22-én még elhangzott Mezössy Béla interpellációja a boszniai állapotokról, Tisza kérte, hogy mivel az egészen közeli jövőben talán eldőlnék fontos kérdések, több interpellációra ne kerüljön sor, így Andrassy és Rakovszky sem mondta el kérdéseit. És valóban, már másnap, 23-án az addig tehetetlensége miatt állandóan szapult osztrák–magyar diplomácia erélyes hangú jegyzéket adott át a szerb kormánynak. Amikor Tisza miniszterelnök ezt a képviselőházban másnap hivatalosan is bejelentette, maga is érezte: nem a tény, hanem annak kései időpontját kell indokolnia. (A szarajevói nyomozás eredményének szükséges bevárása mellett arra hivatkozott, hogy így legalább mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy nem a jogos felháborodásból fakadó szenvedély, hanem a higgadt megfontolás alakította ki komoly, de nem agresszív követeléseiket.)

de, hanem a higgadt megfontolás alakította ki komoly, de nem agresszív követeléseiket.)

Az ellenzék részéről Andrassy válaszolt. Aláhúzta, hogy tarthatatlan volt a helyzet, melynek el kellett dőlnie. „Kétszer már közel álltunk a háboruhoz, kétszer már érezte közgazdaságunk azt a nagy hátrányt, amelyet e nagy háborunak a küszöbön állása okoz. Ilyen körülmények között okvetlenül tisztázni kell a helyzetet.” A kormánytól az ellenzék elválasztó nagy különbségek elvi fenntartása mellett bejelentette, hogy komoly fordulat, azaz háború esetén „a szövetkezett ellenzék hazafias kötelességét [...] mindenben teljesíteni fogja”. Kérte ellenben, hogy a súlyos helyzetre való tekintettel a ház ne folytassa a napirenden lévő törvényjavaslatok tárgyalását, amire Tisza – az éppen tárgyalás alatt lévő csekély fontosságú illetéktörvény kivételével – ígéretet is tett. A parlamenti pártok közötti egység tehát már a háború esélyének pillanatában létrejött, így természetesnek mondhatjuk, hogy a hadüzenetet követően Apponyi az ellenzék nevében ismét teljes támogatásáról biztosította a magyar kormányt és a Monarchia vezetését, és a Monarchia érdekeit elsőrendűen érintő balkáni kérdésben a feszültségnek véget vető hadüzenetet az elmúlt hónap, sőt, hónapok bizonytalanságát követően valóban örömmel üdvözölhette.

Kulcsszavak: *hadüzenet, első világháború, Apponyi Albert, ellenzék, Tisza István, Osztrák–Magyar Monarchia, parlament, sajtó, Szerbia*

IRODALOM

A *Budapest* című napilap 1914. júniusi és júliusi számai
 A *Magyar Külügyi Társaság Apponyi-émlékünnepé néhai elnöke arcképének leleplezése alkalmából. 1934. február 18.* (Dr. Berzeviczy Albert emlékbeszéde).
 Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Huszonötödik és huszonhatodik

kötet. Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat könyvnyomdája, 1915 • <http://mpgy.ogyk.hu/>
 Apponyi Albert, Dr. Gróf (1926): *Emlékirataim*. I. kötet. *Ötven év. Ifjúkorom. – Huszonöt év az ellenzéken*. Harmadik kiadás. Pantheon Irodalmi Intézet R.-T., Budapest

- Apponyi Albert (1934): *Dr. Gróf Apponyi Albert Emlékinatai*. Második kötet 1899–1906. MTA, Budapest
- Apponyi Albert (1943): *A la mémoire du Comte Albert Apponyi son rôle dans la politique internationale, la philosophie, le droit public, la vie interparlementaire, ses voyages en Amérique*. Par Ivan Praznovszky, Jules Kornis, Etienne Egyed, Léopold Boissier et André Sebestyén. Budapest, Société de la Nouvelle Revue de Hongrie. Tirage à part de la Nouvelle Revue de Hongrie (février 1943)
- Apponyi emlékkönyv. *Adalékok Apponyi Albert gróf közéleti méltatásához születésének 80^{ik} évfordulója alkalmából*. Magyar Küllügyi Társaság, Budapest, 1926
- Bertényi Iván, Ifj. (2002): Tisza István és az első világháború. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemben*. Osiris, Budapest, 28–86.
- Diószegi István (1984): *A magyar külpolitika útjai. Tanulmányok*. Gondolat, Budapest
- Diószegi István (2001): *Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája 1867–1918*. Vince, Budapest
- Dolmányos István (1963): Károlyi Mihály és a „szentpétervári út” (Az orosz–magyar szövetség gondolata 1914-ben). *Történelmi Szemle*. VI, 2, 167–194. • http://www.tti.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1963_2/dolmanyos.pdf
- Galántai József (1988): *Az első világháború*. Gondolat, Budapest
- Galántai József (2001): *Magyarország az első világháborúban*. Korona, Budapest
- Glant Tibor (1997): Roosevelt, Apponyi és a Habsburg Monarchia. *Századok*. 6, 1386–1401.
- Hajdu Tibor (1978): *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Kossuth, Budapest
- Jászi Oszkár (1982): *Jászi Oszkár publicisztikája*. Válogatás. (Vál., szerk. és a jegyzeteket készítette: Litván György, Varga F. János) Magvető, Budapest
- Katona Tamás – Arday Lajos (2006): *Százttíz év. Az Interparlamentáris Unió magyar nemzeti csoportjának története*. Magyar Országgyűlés, Budapest
- Kovács Ernő dr. (1911): *Utazásom Apponyi Albert gróffal Amerikában*. Bicskei Zoltán könyvnyomdája, Losonc
- Szabó Dániel (szerk.) (2009): *Az első világháború*. Osiris, Budapest
- Szalai Miklós (2003): *Iffabb Andrássy Gyula élete és pályája*. MTA TTI, Budapest
- Vermes Gábor (2001): *Tisza István*. Osiris, Budapest

